

УДК 631.4

З. П. Паньків, доктор географічних наук, професор
Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра ґрунтознавства і географії ґрунтів,
вул. Дорошенка, 41, м. Львів, Україна
zrankiv@gmail.com

ҐРУНТОВІ РЕСУРСИ: ЗНАЧЕННЯ ТА ФУНКЦІЇ

В статті наголошено про помилковість підміни термінів «земельні ресурси» та «ґрунтові ресурси» оскільки не враховується усієї сукупності функцій, які виконують ґрунти у функціонуванні біосфери та житті людини. Багатофункціональність ґрунтів дозволяє виділити матеріальні, функціональні, культурно-естетичні, інформаційні групи ґрунтових ресурсів. Запропоновано визначення «ґрунтові ресурси». Для характеристики збалансованого використання ґрунтових ресурсів запропоновано використовувати термін ґрунтокористування. Наведено особливості ґрунтових ресурсів у порівнянні з іншими засобами виробництва. Проведено аналіз місця ґрунтових ресурсів у чинних класифікаціях природних ресурсів.

Ключові слова: ґрунтові ресурси, земельні ресурси, ґрунтокористування, класифікація природних ресурсів, екологічні функції.

ВСТУП

Виникнення та існування людини на нашій планеті, в першу чергу, зумовлено сприятливими природними умовами, а подальший поступальний розвиток нерозривно пов'язаний із використанням природних ресурсів – як природних тіл, явищ і процесів, які нею використовуються або можуть бути використані для прямого або опосередкованого споживання, створення матеріальних багатств, відтворення трудових ресурсів і покращення якості життя. Використання природних ресурсів має ознаки історизму, оскільки визначається рівнем розвитку продуктивних сил, а кожен історичний період вирізняється сукупністю вимог до їхньої структури та технології використання.

Ґрунтовий покрив нашої планети сформувався в процесі сукупної взаємодії чинників ґрунтотворення (гірські породи, клімат, рельєф, живі організми) впродовж тривалого періоду часу, що зумовило строкате різноманіття природно-історичних утворень, що відрізняються морфологією, складом, властивостями, режимами функціонування, особливостями родючості. Саме завдяки унікальній властивості забезпечувати рослинні асоціації біогенними елементами живлення, водою та іншими умовами для їхнього нормального росту ґрунти, в першу чергу, слід розглядати як ресурси, що є основою отримання первинної рослинної продукції, 95 % харчового раціону населення планети, сировини для ряду галузей промисловості тощо. Ресурси – це будь-які джерела і передумови отримання необхідних людям матеріальних і духовних благ, які

можна використати при існуючих технологіях і соціально-економічних відносинах [8, с.451].

На сучасному етапі ґрунтові ресурси підмінюються терміном «земельні ресурси» та вживаються як синоніми, що не відповідає дійсності та потребує детального обґрунтування.

Метою дослідження є визначення значення та функцій ґрунтових ресурсів на сучасному рівні розвитку. Об'єкт дослідження – ґрунтові ресурси. Предмет дослідження – історичні особливості використання ґрунтових ресурсів, їхні відмінності у порівнянні з іншими засобами виробництва, місце ґрунтових ресурсів у сучасних класифікаціях природних ресурсів, визначення термінів, що характеризують використання ґрунтів.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Отримані результати базуються на аналізі теоретико-методологічних та методичних положень відображених у публікаціях представників географічної науки, положень земельного законодавства України.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

У чинних законодавчих і нормативно-правових документах основним об'єктом правовідносин виступає земельна ділянка, а ґрунти сільськогосподарських земель та їхня родючість не мають належного законодавчо-правового статусу. Хоча в аграрному виробництві безпосередній об'єктом праці є не земельна ділянка, а ґрунти, які мають особливий тип просторової будови (в межах одного поля можуть бути об'єднані декілька ґрунтових індивідуумів) та вимагають проведення відмінних технологічних заходів. Земельна ділянка з якої повністю знятий ґрунтовий покрив згідно законодавства залишається земельною ділянкою, яка має чітко встановлені межі на місцевості та правових документах [1]. Відсутність належного правового статусу ґрунтів та їхньої родючості створює можливості зловживань, які зумовлюють як повне знищення ґрунтового покриву, так і погіршення його продуктивних властивостей (торгівля ґрунтом, порушення сівозмін і технології обробітку тощо).

Згідно сучасних трактувань ґрунти є невід'ємною складовою земельних ресурсів – як найважливішої частини природного середовища, що характеризуються просторовим розміщенням, рельєфом, ґрунтовим покривом, рослинністю, надрами, водами, є головним засобом виробництва в сільському і лісовому господарстві, а також просторовим базисом для розміщення усіх галузей господарства. Земельні ресурси є основою існування та використання всіх видів природних ресурсів (лісових, водних, мінерально-сировинних). Хоча у структурі природно-ресурсного потенціалу, згідно прийнятої класифікації, виділяються мінеральні, водні, земельні, лісові, фауністичні, природні рекреаційні ресурси. Але при такій класифікації не враховується, що земля є місцем концентрації всіх мінеральних ресурсів, основою формування поверх-

невих, підземних вод, умовою біопродуктивності природних біоценозів. При класифікації земельного фонду під землями розуміють генетично самостійні ділянки самої верхньої, найбільш активної частини суші, що є основи засобом виробництва в лісовому і сільському господарстві, з характерною їм природно-господарською якістю, яка визначає призначення і використання земель, а також заходи їхньої охорони та окультурення. Найдрібнішою класифікаційною одиницею земельного фонду є види земель, які за своїм змістом відповідають агровиробничим групам ґрунтів та виділяються в процесі ґрунтових обстежень [6]. Саме продуктивність земель визначається природними і набутими властивостями ґрунтів, які обумовлюють переважаючий напрям використання земельних ділянок.

Родючість ґрунтів, як їхня унікальна властивість, впродовж практично всього періоду використання визначала необхідність розглядати їх виключно як ресурс для виробництва первинної сільськогосподарської продукції. Терміни «земельні», «ґрунтові» ресурси зводиться до кількості площ ґрунтових таксономічних одиниць в межах адміністративних утворень чи земельних ділянок. Такі трактування знайшли своє відображення у визначенні: «Ресурси ґрунтово-земельні – як ресурси всіх сільськогосподарських угідь або всього ґрунтового покриву без врахування форм їхнього використання» [8, с. 456].

Сучасні наукові дослідження в галузі ґрунтознавства доводять, що ґрунти – це чотирьохфазна, багатофункціональна система, що дозволяє використовувати їх не тільки в сільському і лісовому господарстві. Сільськогосподарське використання ґрунтів практично унеможлиблює їх використання в іншій якості, що зумовлює погіршення господарської цінності як багатоцільового ґрунтового ресурсу.

Багатофункціональність ґрунтових ресурсів дозволяє виділити декілька їхніх груп [2,3]:

1) Матеріальні:

а) всі складові компоненти ґрунтів, які мають самостійну ресурсну цінність або ресурсний потенціал (гумус);

б) ресурси, які є виключно результатом ґрунтоутворення (жива фаза ґрунту, ґрунтові мінерали та орґано-мінеральні утворення, ґрунтова волога);

в) ґрунти і ділянки з ґрунтовим покривом, як унікальні і цілісні біокосні системи, які є об'єктом охорони в заповідниках;

2) Функціональні, які поділяються на ресурси прямого та опосередкованого споживання:

а) ґрунтові ресурси прямого споживання:

– ресурси родючості та біопродуктивності (використання функцій джерела елементів живлення, резерву вологи, поживних елементів і енергії);

– місця розселення людей та організації, розміщення виробничих та інфраструктурних об'єктів;

– сорбції та перетворення забруднюючих речовин і токсинів.

б) ґрунтові ресурси опосередкованого споживання:

- ресурси підтримання біологічного різноманіття;
- ресурси захисту та регулювання стану літосфери;
- ресурси регулювання складу атмосфери;
- ресурси регулювання складу гідросфери;
- ресурси енергетичного балансу планети.

3) **Культурно-естетичні та інформаційні ресурси.**

Термін «ґрунтові ресурси» за визначенням є вужчим у порівнянні із «земельними ресурсами», оскільки вони крім ґрунтів охоплюють рельєф, рослинність і інші компоненти, що є в межах певної земельної ділянки, а за змістом – ширше, так як ґрунти виконують важливі функції.

Ґрунтові ресурси – це сукупність усіх таксономічних ґрунтових одиниць з характерними їм властивостями та функціями, що використовуються або можуть бути використані в усіх видах господарської діяльності та для оптимізації стану екологічної ситуації в межах природних чи адміністративних утворень.

Ґрунтові ресурси повинні мати свою вартість та як і водні, лісові, мінерально-сировинні, оскільки вони можуть бути повністю відчуженими за межі земельної ділянки. Основними показниками для характеристики ґрунтових ресурсів повинні бути:

- 1 – структура ґрунтового покриву;
- 2 – географія ґрунтів;
- 3 – бали бонітету агропромислових груп ґрунтів;
- 4 – показники часткової та загальної економічної оцінки земель;
- 5 – стан розвитку деградаційних процесів (змитість, тощо);
- 6 – сільськогосподарська освоєності ґрунтів;
- 7 – розораності ґрунтів;
- 8 – забезпеченість продуктивними ґрунтами.

Ґрунтові ресурси в якості основного об'єкта праці та засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві людина почала використовувати набагато пізніше у порівнянні з іншими природними ресурсами.

На самих ранніх етапах своєї еволюції людина використовувала ті природні ресурси, які не потребували жодного вдосконалення (кліматичні, водні, рослинного і тваринного світу), що обумовило існування привласнювального землекористування. У подальшому з метою активізації використання ресурсів тваринного і рослинного світу, почалося використання ресурсів надр (камінь, мідь, бронза, залізо) для виробництва засобів праці. В цей період ґрунти розглядалися людиною як невіддільний елемент певної території, яка характеризується своїм розташуванням, рельєфом, рослинним покривом, та використовується як просторовий базис для переміщення, будівництва стоянок і як територію, що гарантує забезпечення харчового раціону при суцільному домінуванні привласнювального землекористування та кочового способу життя [7]. Різні зміни природних умов після закінчення льодовикового періоду, появу представників тваринного і рослинного світу, що були корисними для людини

і придатними для доместикації, стали стимулом переходу до осілого способу життя і відтворювального землекористування, що дало змогу більш продуктивніше використовувати природні ресурси, відтворювати і примножувати їхні можливості. Першим видом відтворювального землекористування було кочове скотарство, яке базувалося на використанні особливостей доместифікованих тварин і багатства трав'яних біоценозів, без врахування особливостей і значення ґрунтового покриву. Становлення осілого способу життя, перехід до землеробства стало важливою віхою в розумінні значення і намаганні вивчення природи ґрунту – основного об'єкта праці та засобу виробництва в сільському і лісовому господарстві, який був даний людині без докладання додаткових зусиль на його створення. На відміну від скотарства, основою землеробства є властивості ґрунтів і їхня продуктивність. Розвиток землеробства стимулював перехід до осілого способу життя, що вивільнило час, який витрачався на полювання та збиральництво, для влаштування побуту та низки винаходів (прядіння і ткацтво, будівництво, гончарство тощо). Домінування відтворювального господарства зумовило зміни не тільки в матеріальній, а й духовній сфері. Головним атрибутом духовного життя стала земля, що дає урожай, та атмосферні явища, від яких залежала його кількість та продуктивність худоби. Процес відтворювального землекористування в Україні є досить тривалим (більше 10 тис. р.), що суттєво змінило співвідношення між природними та антропогенними біоценозами, зумовило погіршення екологічного стану. В процесі використання земель для сільськогосподарських цілей наші пращури мали уявлення про ґрунти, оскільки в пантеоні язичницьких богів, крім Дажбога, Сварога, Ярила, Перуна, був бог ґрунту – Симаргл. У використанні ґрунтів для виробництва первинної сільськогосподарської продукції домінував екстенсивний тип, що зумовило зменшення площ продуктивних ґрунтів і погіршення їхньої якості. Тому, для характеристики процесу використання території у сільському і лісовому господарстві одночасно із термінами «природокористування», «землекористування» доцільніше використовувати – «ґрунтокористування».

ґрунтокористування – це процес використання людиною або суспільством компонентів, властивостей та функцій природних, антропогенно-перетворених і штучних ґрунтів для задоволення матеріальних, духовних потреб людини та оптимізації екологічного стану середовища життя.

Співзвучним з цим терміном є ґрунтовикористання. Проте, це тільки на перший погляд.

ґрунтовикористання – це однонаправлений, разовий процес використання ґрунту, який зумовлює його повне знищення в процесі відведення земельних ділянок під забудову, розробку корисних копалин, затоплення території або систематичне використання його способами і методами, що зумовлюють інтенсифікацію деградаційних процесів. Тому, для характеристики збалансованого використання ґрунтових ресурсів доцільно вживати термін «ґрунтокористування», яке поділяється на безпосереднє та опосередковане.

Безпосереднє ґрунтокористування розпочалося з моменту переходу людина до землеробства, що отримало назву «неолітичної революції» за своєю

вагомістю в еволюції людства. Опосередковане ґрунтокористування передувало появі та господарській діяльності людини. Саме завдяки цьому процесу було створене оптимальне середовище для появи людини та ведення нею привласнювального господарства, що дозволило людині вижити на ранніх етапах еволюції. Опосередковане ґрунтокористування базується на використанні людиною екологічних функцій, які виконують ґрунти в біосфері.

Згідно прийнятої класифікації ґрунтові ресурси відносяться до природних, оскільки були сформовані за рахунок взаємодії природних процесів, без участі людини. Вони відіграють величезну роль у житті та господарській діяльності людини, використовуючись в якості основного засобу праці в сільському господарстві. Проте, у порівнянні з іншими засобами виробництва вони мають ряд суттєвих відмінностей:

1. Усі засоби виробництва, за винятком ґрунтів, створені людиною в процесі еволюції та поступово вдосконалюються, що зумовлює додаткові витрати на отримання продукції. Продуктивні властивості природних ґрунтів були сформовані без участі людини.

2. Ґрунтові ресурси, як основний засіб виробництва в сільському господарстві не можуть бути замінені іншими природними ресурсами чи засобами виробництва.

3. Ґрунтові індивідууми як біотичні природно-історичні утворення характеризуються постійністю свого місця розташування та тісним взаємозв'язком з чинниками ґрунтоутворення. Тому їх неможливо перенести з одного місця на інше без втрати чи погіршення їхніх продуктивних властивостей та екологічних функцій.

4. Ґрунтові ресурси, на відміну від інших засобів виробництва, за умови раціонального використання, покращують свої продуктивні властивості та не зазнають процесу морального старіння.

Використання природних ресурсів у різних галузях господарства зумовила необхідність їхнього вивчення, обліку та класифікації з метою організації ефективного використання. Залежність людини від кількості, якості та доступності різноманітних природних ресурсів, в першу чергу, зумовлює цікавість на який термін вистачить того чи іншого ресурсу при певній моделі розвитку. Відповідно до цього ресурси класифікували на вичерпні та не вичерпні.

В сучасному розумінні немає нічого не вичерпного, оскільки, на перспективу навіть енергія Сонця є вичерпною. Більш реалістичним є поділ ресурсів за швидкістю вичерпності: швидко вичерпні та повільно вичерпні. Співставлення відомостей різних кадастрів (водного, лісового, корисних копалин тощо) про доступні запаси природних ресурсів і об'ємів їхнього споживання дозволяють прогнозувати моделі споживання і розробляти різноманітні прогнози. Вже є ряд достовірних повідомлень, що розвіданих запасів нафти вистачить до 2050 року, що змушує споживачів швидкими темпами розробляти альтернативні варіанти заміщення (пошук нових джерел енергії, вдосконалення методів використання альтернативних видів енергії тощо). Ґрунтові ресурси впродовж

багатьох століть їхнього використання вважалися невід'ємним атрибутом життя і тільки в другій половині XX століття світова спільнота підняла питання їхньої вичерпності, що було зумовлене бурхливим післявоєнним відновленням, демографічним бумом, нерівномірним економічним розвитком регіонів і проблемами голоду в країнах Африки, Азії. Починаючи з 1986 року в рамках Пан-Європейської програми МАРС було запропоновано створення Ґрунтової географічної інформаційної системи Європейського союзу та поступову інтеграцію у створену базу відомостей про ґрунтовий покрив СРСР.

Для сучасного світового землеробства використовується близько 1,4 млрд. га продуктивних ґрунтів, а не використовуваний резерв, за різними підрахунками, становить 1 млрд. га, але це, як правило, піщані, глинисті, кам'янисті, засолені, помірно або недостатньо зволожені ґрунти, освоєння яких буде вимагати вирубування тропічних і бореальних лісів, розорювання сіножатей і пасовищ, що зумовить погіршення екологічного стану [4,5]. Землеробський період людської еволюції становить близько 10 тис. років, що в 200-300 разів менше від всього періоду еволюції людства. Проте, за цей короткий в історичному аспекті період людина за рахунок бездумного господарювання знищила 2 млрд. га продуктивних ґрунтів [6, 9]. Отже, людство щорічно втрачало в середньому близько 200 тис. га ґрунтів, а за останні 50 років щорічні втрати в 30 разів перевищили середньоісторичні як за рахунок їхньої деградації, так і відведення земель під забудову. Запаси ґрунтових ресурсів зменшуються швидше, ніж полярні льодовики, проте світова спільнота надає переважно увагу проблемам глобального потепління, збереження окремих видів тваринного і рослинного світу тощо. Все це свідчить, що ґрунтові ресурси відносяться до швидковичерпних, проте в Україні, так і світі не приділяється належної уваги збереженню гаранта продовольчої, екологічної безпеки і не вживається реальних заходів їхньої охорони.

Говорячи про вичерпність ґрунтових ресурсів не слід розуміти під цим визначенням часу їхнього повного зникнення, як відносно ряду корисних копалин. Для забезпечення населення необхідною кількістю продуктів харчування повинен бути дотриманий певний показник забезпеченості ґрунтовими ресурсами в розрахунку на одну людину. Вченими встановлено, що для виробництва продуктів харчування одній людині потрібно 0,3 га продуктивних ґрунтів та 0,09 га для будівництва житла. В цілому, близько 0,4 га, оскільки забудовані землі, як правило, розташовується на продуктивних ґрунтах і це є однією із причин зменшення їхніх площ. Показник забезпеченості 0,4 га продуктивних ґрунтів на одну людину був досягнутий в 70-х роках XX ст., а на початку XXI ст. вже становив, в середньому, 0,24 га. Зменшення цього показника сьогодні компенсується досягненнями селекції, внесенням компенсуючих доз мінеральних добрив і меліорацією, що дозволяє отримувати більші врожаї з одиниці площі та вирішувати продовольчу проблему. Навіть за умови продовження екстенсивного ґрунтокористування, залучити у використання наявний резерв

придатних ґрунтів в 1 млрд. га, то за сучасних умов його вистачить приблизно на 30 років. Значення показника забезпеченості продуктивними ґрунтами має тенденцію до зменшення, оскільки чисельність населення на планеті збільшується більше ніж на 90 млн. осіб, а площа ґрунтів зменшується на 15 млн. га в рік [5].

Наведені аргументи наголошують на необхідності проведення рішучих заходів збереження **швидко вичерпного ґрунтового ресурсу** – як запоруки продовольчої, економічної та екологічної безпеки життя на Землі.

За використанням природні ресурси поділяються на реальні (актуальні), які використовуються або можуть бути використані при сучасному техніко-економічному рівні розвитку та потенціальні, які не можуть бути залучені до використання за відсутності екологічних технологій, економічної доцільності (ресурси дейтерію і тритію в світовому океані, корисні копалини Антарктиди та в межах заповідних територій тощо). Межа між реальними і потенціальними ресурсами досить умовна та весь час змінюється, що зумовлено досягненням НТР, вдосконаленням технологій. Ґрунтові ресурси, в переважній більшості, розглядається як реальні, оскільки вже більше 10 тис. років використовуються в якості основного засобу праці для виробництва первинної сільськогосподарської продукції. Проте, це надзвичайно спрощена оцінка. Ґрунтознавство є досить молодою наукою, а проведені впродовж століття різнопланові дослідження дозволили з певною мірою вірогідності розробити теорію генези, вставити закономірності поширення, вплив чинників на формування морфологічних особливостей та фізико-хімічних властивостей ґрунтів, їхню роль у забезпеченні рослин усіма необхідними умовами життя тощо. Використання ґрунтового покриву планети виключно як основного засобу виробництва в сільському господарстві скеровувало учених суто до прагматичних досліджень, а саме вивчення матеріальної та функціональної групи ґрунтових ресурсів, що використовується людиною безпосередньо (ресурси родючості та біопродуктивності, місця розселення тощо). Проте, вкрай незначна увага приділяється вивченню та оптимізації використання функціональної групи ґрунтових ресурсів, що використовуються людиною опосередковано (ресурси енергетичного балансу, регулювання складу атмосфери, гідросфери тощо). Саме ці ресурси є основою оптимізації екологічної ситуації, а бездумне, хижацьке використання ґрунтів мінімізує їх та ставить під загрозу існування людської цивілізації. Зміщення акценту на оптимізацію використання функціональної групи ґрунтових ресурсів, що використовуються людиною опосередковано, зумовлює розглядати їх одночасно як **реальні, так і потенціальні**.

В багатьох класифікаціях природні ресурси за можливістю самовідновлення поділяються на відновні (рослинність, вода, тваринний світ) та невідновні (мінерально-сировинні). Стосовно ґрунтових ресурсів у дослідників не має спільної думки. Відновні природні ресурси – це ресурси, які мають здатність до самовідновлення (через розмноження або інші природні цикли відновлення)

за час співрозмірний з термінами їхнього споживання [9, с. 458]. Але ґрунтові ресурси, на відміну від інших, не є об'єктом прямого споживання, а виконують функцію засобу праці та є гарантом продовольчої безпеки. Під **відновленням ґрунтів** слід розуміти їхню здатність реанімувати продуктивні та екологічні функції після призупинення дії деградаційних процесів або часткове чи повне відновлення морфологічних особливостей, фізико-хімічних властивостей та екологічних функцій після їхнього повного знищення за рахунок природних ґрунтотворних процесів або рекультивації.

В процесі ґрунтокористування людство знищило значну площу продуктивних ґрунтів і зумовило погіршення властивостей ґрунтів залучених для виробництва сільськогосподарської продукції. Процесам відновлення ґрунтових ресурсів ніхто не надавав серйозної уваги, оскільки ґрунтокористування здійснювалося екстенсивним методом. У сучасних заходах щодо відтворення деградованих і малопродуктивних земель рекомендується проводити заходи їхньої консервації, вилучення із активного використання та сприяння розвитку природних ґрунтотворних процесів, які будуть відтворювати властивості ґрунтів. Заходів біологічної рекультивації на порушених у процесі добування корисних копалин територіях ніхто не проводить, оскільки це досить тривалий і вартісний захід. Польдерне землеробство в Бельгії, Голландії свідчить, що є технології створення штучних ґрунтів, на яких отримують досить високі врожаї сільськогосподарських культур. Проте, сумнівною є їхня якість, оскільки ця врожайність, в основному, базується на внесенні високих доз мінеральних добрив.

Якщо продуктивні функції ґрунтових ресурсів з певною мірою достовірності можна відтворити в обмежених масштабах, то виконання ними екологічних функцій є вкрай сумнівним. Все це зумовлює класифікувати ґрунтові ресурси як **невідновні**, оскільки час відновлення знищених ґрунтів не співрозмірний з терміном життя одного покоління.

ВИСНОВКИ

Ґрунтові ресурси є найважливішою складовою частиною природно-ресурсного потенціалу, раціональне використання яких гарантує збереження продовольчої, національної безпеки та оптимізацію стану екологічної ситуації. Проте, на сьогодні відсутнє законодавчо сформоване визначення цього унікального та вкрай важливого ресурсу, а підміна цього терміну «земельними ресурсами» не враховує усієї сукупності тих функцій, які виконують ґрунти у функціонуванні біосфери та житті людини. Продуктивні ґрунти є базисом цивілізованого життя людини, а їхній стан адекватно відображає здоров'я будь-якої нації. Доки людство не усвідомить реальної цінності ґрунтових ресурсів, постійні невдачі будуть переслідувати нас не тільки в землеробстві, але і в інших галузях людської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Безуглий М. Д.* Грунти та їхня родючість у правовому полі земельно-правових відносин [Текст] / М. Д. Безуглий, С. А. Балуєк, Р. С. Трускавецький // Вісник аграрної науки, № 5, 2012. – С. 5-10.
2. *Добровольский Г. В.* Концепция почвенных ресурсов: современное состояние, предпосылки к переосмыслению и постановка задач [Текст] / Г. В. Добровольский, Г. С. Куст // Роль почв в биосфере : Труды Института почвоведения МГУ им. М.В. Ломоносова и РАН. – М.: Издательство Института почвоведения МГУ-РАН, 2003. – С. 3-39.
3. *Куст Г. С.* Почвы – многофункциональный ресурс и природное богатство. Ресурсология почв и почвенно-экологическая оценка [Текст] / Г. С. Куст // Почвы в биосфере и жизни человека : монография. – М : ФГБОУ ВПО МГУЛ, 2012. – С. 322-355.
4. *Лобова Е. В.* Почвы [Текст] / Е. В. Лобова, А. В. Хабаров. – М. : Мысль, 1983. – 304 с.
5. *Лойко П. Ф.* Земельный потенциал мира и России: пути глобализации его использования в XXI веке [Текст] / П. Ф. Лойко. – М. : Федеральний кадастровий центр «Земля», 2000. – 342 с.
6. *Паньків З. П.* Земельні ресурси [Текст]: Навчальний посібник / З. П. Паньків. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. – 272 с.
7. *Паньків З. П.* Еволюція землекористування в Україні. Монографія [Текст] / З. П. Паньків. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. – 188 с.
8. *Реймерс Н. Ф.* Природопользование: Словарь-справочник [Текст] / Н. Ф. Реймерс. – М.: Мысль, 1990. – 637 с.
9. *Трегобчук В. М.* Рациональное використання та всебічна охорона земель – головні чинники продовольчої і національної безпеки [Текст] / В. М. Трегобчук // Землевпорядкування, 2001, № 1. – С. 36-41.

REFERENCES

1. *Bezygliy, M. D., Balyuk, S. A., Truskavetskiy, R. S.* (2012), *Grynty ta yihnya rodyuchist v pravovomu polyi zemelno-pravovuh vidnosun* [Soils and their fertility in the legal framework of the land and legal relations], *Visnik agrarnoyi nauku*, No. 5, pp. 5-10.
2. *Dobrovolskiy, G. V., Kust, G. S.* (2003), **Концепция почвенных ресурсов: современное состояние, предпосылки к переосмыслению и постановка задач** [The concept of soil resources: current state, the preconditions for rethinking and setting the goals], *Rol pochv v biosfere: Trudu Instituta pochvovedeniya MGV im. M.V. Lomonosova i RAN* [The role of soils in the biosphere], Moscow: Izdatelstvo Instituta pochvovedeniya MGY-RAN, pp. 3-39.
3. *Kust, G. S.* (2012), **Почву – многофункциональный ресурс и природное богатство. Ресурсология почв и почвенно-экологическая оценка** [Soils – multifunctional resource and natural wealth. Soil resources study and soil-environmental assessment] *Pochvu v biosfere i zhizni cheloveka: monografiya* [The soils in the biosphere and human life: monograph], Moscow: FGBU VPO MGVL, pp. 322-355.
4. *Lobova, E. V., Habarov, A.V.* (1983), *Pochvu* [Soils], Moscow: Mysl, 304 p.
5. *Loiko, P. F.* (2000), *Zemelnyy potencial mira i rossiy: pyti globalizaciyi ego ispolzovaniya v XXI veke* [Land potential of the world and Russia: the ways of globalization of its use in the twenty-first century], Moscow: Federalniy kadastriviy centr «Zemlya», 342 p.
6. *Pankiv, Z. P.* (2008), *Zemelni resursu. Navchalnyy posibnik* [Land resources: textbook], Lviv: VC LNU im. Ivana Franka, 272 p.
7. *Pankiv, Z. P.* (2012), *Evoluciya zemlekoristuvannya v Ukraini. Monografiya* [Evolution of the land use in Ukraine: monograph], Lviv: VC LNU im. Ivana Franka, 188 p.
8. *Reimers, N. F.* (1990), *Pririodopolzovanie: Slovar-spravochnik* [Nature Management: dictionary directory], Moscow: Misl, 637 p.
9. *Tregopchuk, V. M.* (2001), **Рациональное використання та всебічна охорона земель – головні чинники продовольчої і національної безпеки** [Rational use and comprehensive protection of land – the main factors of food and national security], *Zemlevporядкування*, No. 1, pp. 36-41.

Надійшла 6.04.2015

З. П. Паньків, докт. геогр. наук, професор

Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра почвоведения и географии почв,
ул. Дорошенко, 41, Львов, 79000, Украина
zpankiv@gmail.com

ПОЧВЕННЫЕ РЕСУРСЫ: ЗНАЧЕНИЕ И ФУНКЦИИ

Резюме

В статье отмечена ошибочность подмены понятий «земельные ресурсы» и «почвенные ресурсы», поскольку не учтена вся совокупность функций, что выполняют почвы в функционировании биосферы и жизни человека. Многофункциональность почв разрешает выделить материальные, функциональные, культурно-эстетические, информационные группы почвенных ресурсов. Предложено определение термина «почвенные ресурсы». Для характеристики сбалансированного использования почв предложено использовать термин «почвопользование». Определены особенности почвенных ресурсов в сравнении с иными средствами производства. Сделан анализ места почвенных ресурсов в классификациях природных ресурсов.

Ключевые слова: почвенные ресурсы, земельные ресурсы, почвопользование, классификация природных ресурсов, экологические функции.

Z. P. Pankiv

Lvov National University of the name of Ivan Franko
Department of Soil Science and Geography of Soils
Doroshenko St., 41, Lvov 79000, Ukraine
zpankiv@gmail.com

SOIL RESOURCES: THEIR MEANING AND FUNCTIONS

Abstract

Purpose of research is determine the value and functions of soil resources at the current level of development The article mentioned the error of substituting the terms «land resources» and «soil resources» because it does not take into account the totality of functions performed by soils in the functioning of the biosphere and human life.

Methodology. The results are based on an analysis of theoretical-methodological and methodical positions reflected in publications representatives geography and the provisions of the land legislation of Ukraine.

Results. Soils versatility allows to single out physical, functional, cultural-aesthetic, informational groups of soil resources. Soil resources are a collection of all taxonomic soil units typical of their properties and functions that are or may be used in all kinds of economic activity and optimize the state of environment in the limits of natural or administrative entities. For characterization of the sustainable use of soil resources it was proposed to use the term «soil usage.» Soil usage is a process of using the components, properties and functions of natural, human-transformed and artificial soils by man or society to meet the material and spiritual needs of a man and optimizing of the human life environment. Soil usage is divided into direct and indirect. Direct soil usage began after

mankind's transition to agriculture, and indirect one – was followed by the appearance of humanity and human activities and is based on the use of ecological functions that soils perform in the biosphere. The features of soils in comparison to other means of production were determined. Analysis of soil resources place in the natural resources classifications was conducted. It was indicated that soil resources are quickly exhaustible, irreplaceable, they should be regarded as both actual and potential. Soil resources are the most important part of natural resources, rational use of which guarantees the safety of food, national security and optimization of the environmental situation. Productive soil is the basis of civilized life, and their condition adequately reflects the health of any nation.

Keywords: soil resources, land resources, soil usage, classification of natural resources, ecological functions.